

Жердецька Л. В.

*к.е.н., доцент, кафедра банківської справи, Одеський національний економічний університет,
Україна; e-mail: lzherdetska@gmail.com*

Осика А. А.

*студентка, кредитно-економічний факультет, Одеський національний економічний
університет, Україна; e-mail: alenyshkaod@yandex.ua*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ СИСТЕМНИХ РИЗИКІВ НА БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано підходи до визначення системних ризиків. Відповідно до визначених підходів проаналізовано негативний вплив світової фінансової кризи на банківський сектор України як наслідок реалізації системних ризиків та з використанням кореляційного аналізу надано оцінку взаємозалежності найбільших банків України з точки зору можливості виникнення «ефекту доміно».

Ключові слова: банк, системні ризики, системний банк, банківські кризи, кореляція, «ефект доміно».

Формул: 0; рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 10

Zherdetska L. V.

*Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Banking Department, Odessa National
Economic University, Ukraine; e-mail: lzherdetska@gmail.com*

Osyka A. A.

*student, Credit-Economy Department, Odessa National Economic University,
Ukraine; e-mail: alenyshkaod@yandex.ua*

METHODICAL APPROACHES FOR ASSESSMENT OF SYSTEMIC RISKS TO THE BANKING SECTOR IN UKRAINE'S ECONOMY

Abstract. In the paper the macroeconomic, microeconomic and combined approaches to the systemic risk evaluation were determined. Factors, mechanism of realization and negative effect of the financial crisis of the 2008 year as the result of the system risk realization were analyzed. So the conclusion seems to be, that using of the capital/expected losses ratio most exactly reflects capital's protective and regulation functions realization; that's why this index should be basic in evaluation and regulation of the bank's capital adequacy. To evaluate dependence of the Ukrainian biggest banks correlation analysis was used. The considerable correlation between financial indexes of the biggest Ukrainian banks argues that risk of the domino effect origination is significant in case negative shock influence to the system banks.

Keywords: bank, systemic risk, systemic bank, banking crisis, correlation.

Formulas: 0; fig.: 3, tabl.: 1, bibl.: 10

JEL Classification: C 13, D 81, E 50, G 21

Жердецькая Л. В.

*к.э.н., доцент, кафедра банковского дела, Одесский национальный экономический университет,
Украина; e-mail: lzherdetska@gmail.com*

Осыка А. А.

*студентка, кредитно-экономический факультет, Одесский национальный экономический
университет, Украина; e-mail: alenyshkaod@yandex.ua*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ВЛИЯНИЯ СИСТЕМНЫХ РИСКОВ НА БАНКОВСКИЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Анотація. В статье проанализированы подходы к определению системных рисков. В соответствии с определенными подходами оценено негативное влияние мирового финансового

кризиса на банковский сектор Украины как следствие реализации системных рисков и проанализирована взаимозависимость наибольших банков Украины с точки зрения возможности возникновения «эффекта домино».

Ключевые слова: банк, системные риски, системный банк, банковские кризисы, корреляция

Формул: 0; рис.: 3, табл.: 1, бібл.: 10

Розвиток сучасної української економіки пов'язаний передусім із подоланням негативних наслідків світової економічної кризи 2007-2008 рр., що відбувається на тлі невизначеної соціально-політичної ситуації у державі. У той час, коли економіки більшості країн світу вже демонструють позитивну динаміку, вирішення проблеми зростання реального ВВП та подолання високих темпів інфляції залишаються вкрай актуальними для нашої держави. Необхідно зазначити, що вирішенню вищевказаного завдання сприятиме зміцнення стабільності банківської системи, здатної акумулювати заощадження населення з подальшою їх трансформацією в інвестиції розвитку національної економіки. Складна структура соціально-економічних проблем сучасної України актуалізують дослідження питання системних ризиків у цілому та банківського сектора зокрема.

Дослідженню науково-методичних засад системних ризиків присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених-економістів. Так, у працях С. Брайович Братановича, Х. Грюнінга, А. Деміргюк-Кунта, Є. Детрагіча, А.А. Батракова, С.М. Борисова, Е.А. Корзова і ряду інших авторів розглянута банківська система в цілому, проаналізовано наслідки фінансових криз, розкриті питання, що стосуються сутності банківських ризиків. Однак низка питань, пов'язаних із визначенням та кількісною оцінкою системних ризиків, які б відповідали особливостям розвитку вітчизняного банківського сектора у сучасних умовах, залишаються недостатньо розробленими.

Метою представленого дослідження є обґрунтування підходів щодо визначення поняття «системний ризик» у банківській діяльності та його кількісна оцінка у межах кожного з виділених підходів.

На сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення системного ризику. Аналіз існуючих підходів до трактування поняття «системний ризик» [1, с.273; 2, с. 27; 3, с. 375] дозволяє виокремити три основні взаємопов'язані підходи: мікро-, макроекономічний та комбінований. У межах першого підходу визначення змісту системного ризику зосереджується на рівні індивідуальних фінансових інститутів і механізмів його виникнення та розповсюдження – ланцюговій реакції, або «ефект доміно». Другий – макроекономічний – підхід концентрує свою увагу на наслідках реалізації системного ризику, а саме: дестабілізації не лише фінансової системи, а й реального сектора економіки. У подальшому вважаємо доцільним дотримуватися третього – комбінованого – підходу до визначення системного ризику, який враховує як горизонтальні, так і вертикальні взаємозв'язки між учасниками фінансово-грошових відносин. Враховуючи, з одного боку, той факт, що джерелом виникнення системного ризику у фінансовій системі може бути як окремий інституційний елемент (наприклад, банк), так і, з іншого боку, ринок у цілому (подія макроекономічного характеру, макроекономічний шок) [1, с.273-274].

Формами реалізації системного ризику є потужні кризи в банківській і фінансовій сферах, які мають фундаментальний характер і негативно впливають та змінюють фінансові системи. Прикладом реалізації крупного системного ризику є кредитна криза в США у 2007 р., що виникла у кредитному сегменті банківського ринку і охопила інвестиційні банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, хедж-фонди, ринок похідних цінних паперів і негативно вплинула на систему державних фінансів не тільки в США, але і в багатьох інших країнах світу. Зазначені

вище світові фінансові шоки мали визначальний вплив на розвиток банківського сектора економіки України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка окремих показників, які дозволяють оцінити основні причини та наслідки фінансової кризи 2007-2008 рр. для банківської системи України, в 2008-2013 рр.

№	Показники	За станом на 01.01.:						
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Частка коштів інших банків у пасивів, %	28,13	34,64	31,16	26,49	23,86	18,96	16,34
2	Кредити банкам, у % до чистих активів	13,51	9,70	4,13	4,09	5,21	2,37	2,61
3	Кредити клієнтам у % до чистих активів	71,71	80,06	79,24	73,75	71,67	68,40	67,80
4	Частка кредитування фізичних осіб, у % до кредитів клієнтам	35,74	36,26	31,90	26,85	23,12	20,98	19,36
5	Співвідношення кредитів та коштів клієнтів, коеф.	1,56	2,08	2,14	1,68	1,53	1,36	1,30
6	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу, %	13,38	33,10	28,51	21,61	8,41	2,50	6,94
7	Резерви за активними операціями, у % до загальних активів	3,26	4,97	12,22	13,65	13,03	11,15	9,32
8	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26
9	Співвідношення власного капіталу та резервів, коеф.	3,45	2,46	0,94	0,93	0,98	1,20	1,47
10	Віддача активів, %	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12
11	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	546	816	586	721	567	485	383

Джерела: [4; 5]

Отже, ґрунтуючись на даних, що відображено в табл. 1, до основних причин негативного впливу світової фінансової кризи на банківський ринок України можна віднести наступні. Лібералізація вітчизняного фінансового ринку спричинила притік іноземного капіталу, що збільшило залежність вітчизняної банківської системи від зовнішніх ринків (показник 1). Агресивна кредитна політика вітчизняних банків та структура кредитування (споживче та торгівля) не сприяли розвитку економіки та підсилювали залежність банків від кредитного ризику (показники 3-5), крім того, до початку 2011 року відбувалося підсилення валютних ризиків (показник 6). Значна частка валютного кредитування на тлі зменшення курсу гривні відносно іноземних грошових одиниць та негативні тенденції у розвитку вітчизняної економіки призвели до погіршення фінансового стану позичальників. Зазначене вище на практиці означало реалізацію кредитних ризиків та різке зростання витрат на формування резервів та, відповідно, підвищення ризикованості активних операцій та отримання збитків (показники 7 та 10 відповідно). Необхідно відмітити, що кризові явища спричинили збільшення статутних фондів більшості банків для підвищення достатності власного капіталу банків (показник 8). Водночас, якщо виходити зі значень економічних нормативів Н1-Н3, банки України мали мінімально прийнятний рівень фінансової

стійкості за підсумками 2008 року, тобто в докризовий період (показник 8), а у період кризи та нині мають значно більший рівень фінансової стійкості; у той час як динаміка показника співвідношення власного капіталу й резервів (очікуваних збитків) свідчить про достатність власного капіталу до початку 2009 р. для покриття банківських ризиків, проте у період фінансової кризи по теперішній час унаслідок перевищення темпів зростання можливих збитків над темпами зростання власних коштів капіталу – про недостатній рівень власного капіталу значної кількості банківських установ (показник 9). Отже, сучасні економічні нормативи достатності власного капіталу відбивають активність/агресивність політики банку щодо розширення обсягів діяльності; а показник співвідношення капіталу та очікуваних збитків у більшій мірі відповідає теоретичним засадам та задовольняє вимоги регулювання достатності власного капіталу для покриття можливих збитків. На особливу увагу заслуговує динаміка процентного спреду. У період відтоку коштів клієнтів (2008-2009 рр.) банки намагалися залучити нових клієнтів шляхом підвищення депозитних ставок, у той час як нових позичок майже не надавалося, що, на нашу думку, і стало причиною скорочення процентного спреду (показник 11). Ураховуючи значний рівень процентних ставок в економіці та досить великі витрати на формування резервів за активними операціями, таке значення спреду свідчить про актуалізацію питання управління процентним ризиком. Таким чином, можна констатувати зниження кредитного ризику та збільшення чутливості до ризику зміни процентних ставок.

Отже, за станом на 01.01.2014 р. динаміку більшості показників, крім процентного спреду, можна охарактеризувати як позитивну, але не стабільну. Тому, на нашу думку, питання подальшої оцінки, попередження та розробки превентивних інструментів регулювання системних ризиків у банківській системі України залишаються вкрай актуальними.

Другий напрям оцінки системного ризику банківської діяльності будується виходячи з того, що банківські установи взаємопов'язані між собою (так званий «ефект зараження») і у разі банкрутства певного банку ризик може передатися на усю систему. Таким банком, як правило, виступає системоутворюючий банк. Останній являє собою фінансову установу, діяльність якої здійснює суттєвий вплив на загальну стійкість банківської системи і припинення діяльності якого призведе до її дестабілізації [6, с.26].

Згідно з вимогами Закону України «Про банки і банківську діяльність» системоутворюючим є банк, частка якого у загальних зобов'язаннях банківської системи перевищує 10% [7]. Крім того, Національним банком України, у свою чергу було розроблено критерії системності банків, а саме: концентрація у банку 1% від загального обсягу депозитів населення та 2% від загального кредитного портфеля [8]. Вважаємо необхідним дослідити банки за вказаними вище критеріями НБУ (рис. 1).

Як свідчать дані рис. 1., єдиним банком, обсяги діяльності якого відповідають усім критеріям системності, є Приватбанк, що дає підстави вважати його єдиним системним банком України. Відповідно до вимог Національного банку України банки, як правило, займають стабільні позиції. У дослідженні аналізувався період з 01.01.2012 – 01.01.2014 рр. Певні зміни спостерігаються станом на 01.10.2013, а саме: частка Імексбанку у сукупних депозитах населення перевищила 1%, що дало йому змогу зайняти місце банку Кредит Дніпро, у якого відповідний показник суттєво зменшився; аналогічною є ситуація для низки банків за другим критерієм НБУ (Укрсиббанк, Укргазбанк, ОТП Банк, Брокбізнесбанк).

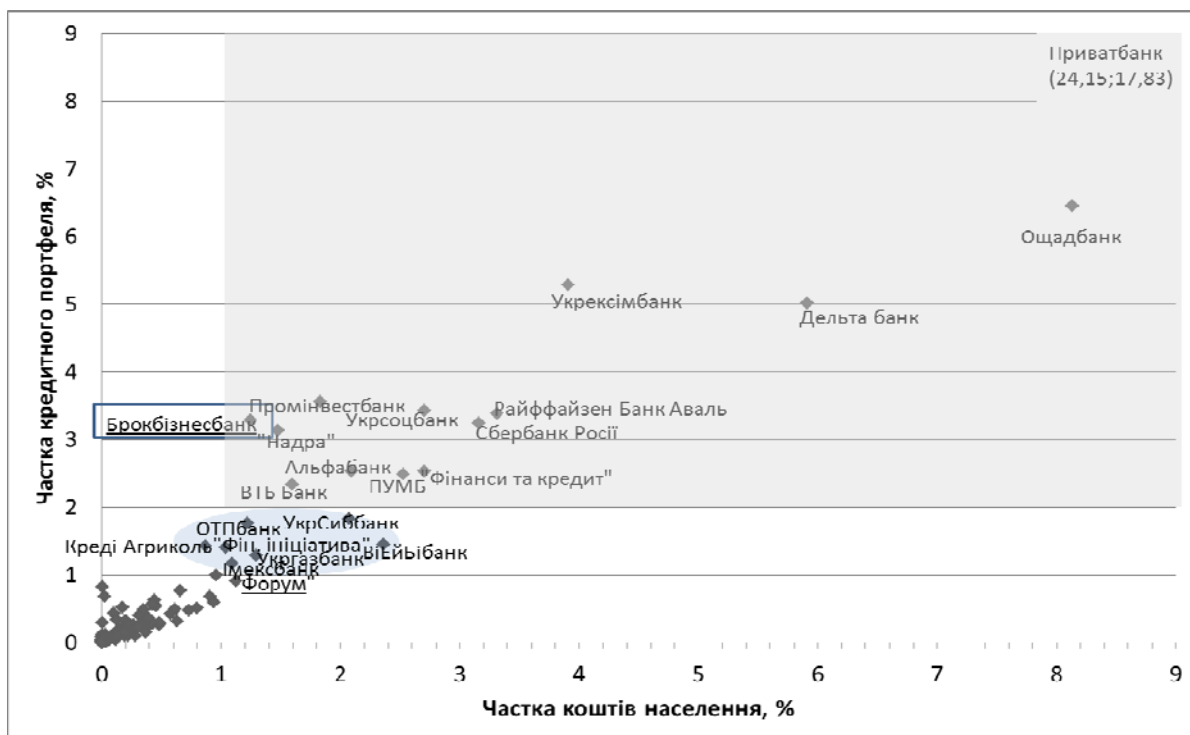

Рис. 1. Наявність системних банків у банківському секторі України за різними критеріями за станом на 01.01.2014 р.

Джерело: [7].

За станом на початок 2014 року вимогам двох виділених критеріїв системності відповідала діяльність таких банків (сірий квадрант на рис. 1): Приватбанк, Ощадбанк, Дельта Банк, Укркесімбанк, Райффайзен Банк «Аваль», Сбербанк Росії, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Брокбізнесбанк, Укрсоцбанк, банк «Надра», Альфабанк, «Фінанси та Кредит», ВТБ Банк, та Перший український міжнародний банк (14 банків); банки, діяльність яких задовольняє лише один з двох критеріїв, – це ОТП Банк, УкрСиббанк, Креді Агриколь Україна, УкрГазбанк, ВіЕйБі Банк, «Фінансова ініціатива», Імексбанк та банк «Форум» (7 банків). Отже, станом на початок 2014 року банківська система складається зі 180 банків, однак лише 21 із них мають частку ринку більше 1%, що дозволяє їм кількісно впливати на показники концентрації банківської системи, а відносно значимі обсяги діяльності, у тому числі залучені кошти клієнтів, потребують здійснення ефективного нагляду за їх діяльністю з боку державних установ. Проте вважаємо, що до банків, які можуть впливати на діяльність системи, можуть бути віднесені лише перші 14 банків (сірий квадрат на рис. 1). Необхідно зазначити, що до 2-ох банків запроваджено тимчасову адміністрацію: Брокбізнесбанк та банк «Форум» [10]. Отже, у сучасному законодавстві та практиці регулювання відсутні обґрунтовані ознаки системності і методичні засади оцінки залежності фінансового стану системи від стану окремих банків.

Необхідно зазначити, що на початку кризи та до сьогоднішнього дня банки обмежують обсяги міжбанківського кредитування (табл.1., показник 2). Указане означає, що негативний вплив «системних» макроекономічних чинників на діяльність банківського сектора економіки підсилює ймовірність (ризик) виникнення «ефекту доміно» у системі, що відповідає комбінованому підходу до визначення й оцінки системних ризиків.

Взаємозв'язок банків на ринку здійснюється через міжбанківське кредитування (рис. 2).

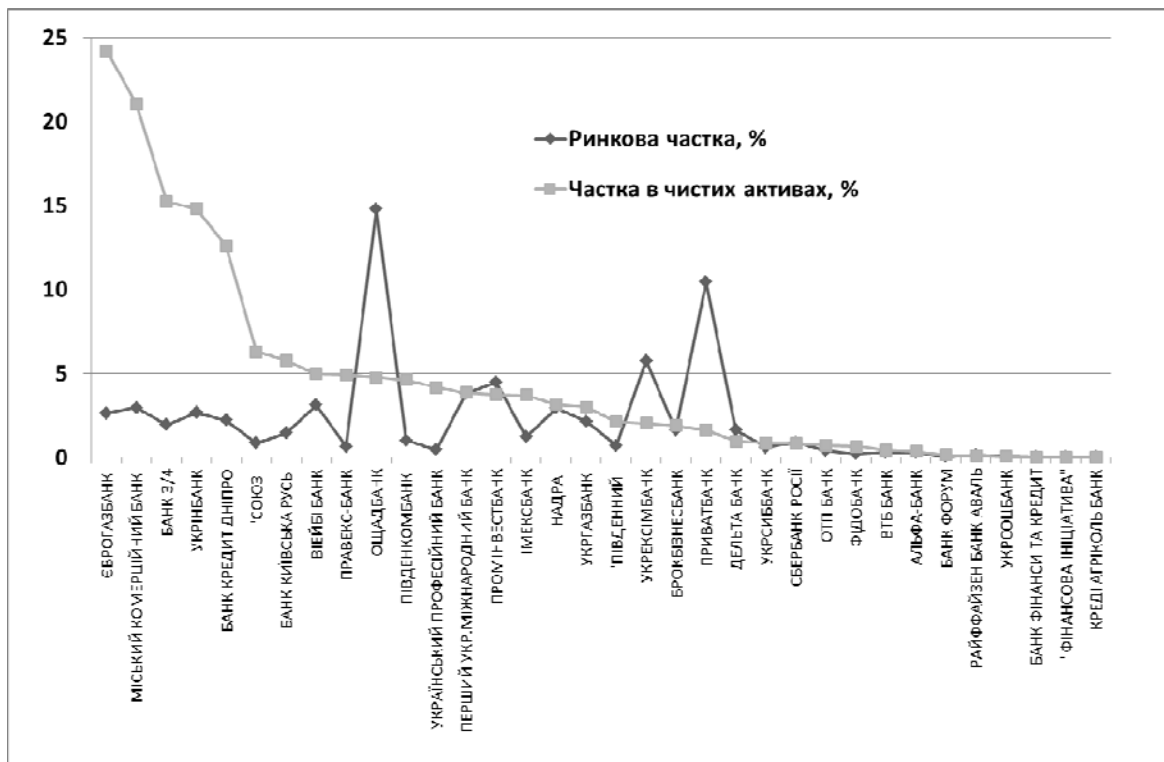

Рис. 2. Окремі показники ринку наданих міжбанківських кредитів за станом на 01.01.2014 р.

Джерело: [9].

Як свідчать дані рис. 2, найбільші банки мають незначну частку міжбанківських кредитів у своїх активах: менше 4%, виключення складає Ощадбанк з 5-ма відсотками. Лише незначна кількість невеликих банків, частка ринку яких не перевищує 1%, мають у портфелі активів більше 5% міжбанківських кредитів.

З точки зору можливості практичної реалізації з урахуванням наявної оприлюдненої інформації у дослідженні з метою оцінки взаємозалежності найбільших банків України проведено кореляційний аналіз (рис 3).

	Приватбанк	Укрексімбанк	Ощадбанк
Приватбанк	1		
Укрексімбанк	0,5888	1	
Ощадбанк	0,1325	-0,3544	1

А) Віддача активів (докризовий період)

	Приватбанк	Укрексімбанк	Ощадбанк
Приватбанк	1		
Укрексімбанк	0,9186	1	
Ощадбанк	-0,1775	-0,3544	1

Б) Ризик активів (докризовий період)

	Приватбанк	Укрексімбанк	Ощадбанк
Приватбанк	1		
Укрексімбанк	0,8615	1	
Ощадбанк	0,8793	0,7991	1

В) Віддача активів (сучасний стан)

	Приватбанк	Укрексімбанк	Ощадбанк
Приватбанк	1		
Укрексімбанк	0,6984	1	
Ощадбанк	0,6538	0,8378	1

Г) Ризик активів (сучасний стан)

Рис. 3. Кореляційні матриці взаємозалежності показників прибутковості та ризику найбільших банків системи у докризовий та сучасний періоди розвитку
Джерело: [9].

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок про високу взаємозалежність вітчизняних банків (передусім на сучасному етапі розвитку), що є передумовою нарощення системного ризику у банківській системі і високої ймовірності реалізації «ефекту доміно» у разі впливу негативного шоку на провідних учасників банківського сектору. Зазначена ситуація підтверджує необхідність розробки та застосування ефективних заходів виявлення, оцінки та прогнозування системних ризиків.

Отже, у дослідженні виділено три основні підходи щодо оцінки системних ризиків – макроекономічний, мікроекономічний та комбінований. Макроекономічний підхід оцінено на основі оцінки негативного впливу світової фінансової кризи на банківський ринок України. Значні негативні наслідки такого впливу були зумовлені недостатнім розвитком економіки, державного регулювання фінансового сектору та неефективним менеджментом банків. З урахуванням існуючих критеріїв доведено, що системними можна вважати 14 найбільших банків України. У результаті проведення кореляційного аналізу визначено сильний взаємозв'язок між провідними українськими банками, який підсилюється у сучасних умовах економічної невизначеності.

Аналіз вітчизняного та світового досвіду впливу на банківський сектор та регулювання системних ризиків дозволив запропонувати низку заходів для попередження та подолання кризових явищ у банківській системі України:

- обґрунтувати та запровадити показники оцінки достатності власного капіталу, які б ураховували його можливість покривати отримані збитки (співвідношення власного капіталу та резервів за активними операціями);
- забезпечити створення системи попередження (мінімізації) негативного впливу зовнішніх шоків на фінансовий сектор країни, яка повинна передбачати циклічність розвитку економіки та стримувати надмірну активність учасників ринку у період підйому;
- запровадження методик оцінки залежності фінансового стану системи від стану окремих банків, яка б дозволяла кількісно оцінити таку залежність та «втрати» системи внаслідок дефолту провідних учасників ринку.

Подальші дослідження варто проводити у напрямках обґрунтування оптимальних значень показника співвідношення власного капіталу та резервів за активними операціями та методик оцінки взаємозалежності банків та «втрат» банківської системи України унаслідок банкрутства її системних учасників.

Література

1. Kupiec, P. Assessing Systemic Risk Exposure from Banks and GSEs Under Alternative Approaches to Capital Regulation [Text] / P. Kupiec, D. Nickerson // The Journal of Real Estate Finance and Economics. – 2004. – Vol. 28. – 25 p.
2. Cerutti, E. Systemic risk in global banking: what can available data tell us and what more data are needed? [Text] / E. Cerutti, S. Claessens, P. McGuire // Bank for international settlements : Working Papers. – № 376. – 2012. – April. – 27 p.
3. Kaufman, G. What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it? [Text] / G. Kaufman, K. Scott // Independent Review. – 2003. – № 7. – 2003. – P. 371–391.

4. Основні показники діяльності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
5. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001&cat_id=44444.
6. Власенко, М. Макропруденціальна політика як средство сглаживання проявлений системного фінансового ризику [Текст] / М. Власенко // Банковский вестник. – № 20. – 2013. – С. 24–32.
7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс] : [від 07.12.2000 № 2121-III] : ред.від 11.10.2013. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
8. Положення «Про взаємодію Кабінету Міністрів України і Національного банку України з питань участі держави у капіталізації банків» [Електронний ресурс] : затверджене Постановою Правління Національного банку та Кабінету Міністрів України України від 2 квітня 2009 р. № 421. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/421-2009-п>.
9. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
10. Перелік банків, до яких запроваджено тимчасову адміністрацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/payments/>.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2014 © Жердецька Л. В., Осика А. А.

References

1. Kupiec, P. (2004). Assessing Systemic Risk Exposure from Banks and GSEs Under Alternative Approaches to Capital Regulation. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 28.
2. Cerutti, E. (2012, April). Systemic risk in global banking: what can available data tell us and what more data are needed? *Bank for international settlements : Working Papers*, 376.
3. Kaufman, G. (2003). What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it? *Independent Review*, 7, 371–391.
4. *Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv* [Key performance indicators of banks]. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798
5. *Indikatory finansovoi stiikosti* [Financial Soundness Indicators (FSIs)]. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001&cat_id=44444
6. Vlasenko, M. (2013). Macropprudencialnaya politika kak sredstvo sglazhivaniia proiavlennii sistemnogo finansovogo riska [Macropprudential policy as a smoothing system of systemic financial risk realization]. *Bankovskii vestnik*. 24-32.
7. *Zakon Ukrainy Pro banky ta bankivsku diyalnist N 2121-III* [The Law of Ukraine On Banks and Banking N 2121-III]. (2000, December 7). Available at http://www.bank.gov.ua/control/en/publish/category?cat_id=57504
8. *Postanova Pravlinnia Nationalnogo banku Ukrainy ta Cabinetu Ministriv Pro vzajemodiiu Cabinetu Ministriv Ukrainy ta Nationalnogo banku Ukrainy z pytan uchasti derzhavy u kapitalizacii bankiv 02.04. 2009 p. N 421* [Decree of the National Bank of Ukraine and Cabinet Ministry of Ukraine “About cooperation of the Cabinet Ministry of Ukraine and the National Bank of Ukraine concerning questions of the State participation in banking capitalization” 02.04.2009 N 421] (2009, April 02). Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/421-2009-g>
9. *Dani finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy* [Data from financial statements of Ukrainian banks]. Available at http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
10. *Perelik bankiv, do yakyh zaprovadzhenno tymchasovu administraciu* [Information on banks placed under receivership (Deposit Guarantee Fund)] Available at <http://www.fg.gov.ua/payments/>

Received 03.04.2014

© Zherdetska L. V., Osyka A. A.